

İslam Sanatları Enstalasyonlarının Müzelerdeki Performansları

(Performances of Islamic Arts Installations in Museums)

Yaşar ÖZRLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Assist. Prof., Van Yüzüncü Yıl University
Edebiyat Fakültesi faculty of Literature
Sanat Tarihi Anabilim dalı Art History Department
Van | Türkiye Van | Türkiye
yozrili@gmail.com orcid.org/0000-0003-4495-0705

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 07/Mart/2023 Received | 07/March/2023
Kabul Tarihi | 20/Haziran /2023 Accepted | 20/June/2023
Yayın Tarihi | 30/Haziran/2023 Published | 30/June/2023

Atıf | Cite as:

ÖZRLİ, Yaşar. "İslam Sanatları Enstalasyonlarının Müzelerdeki Performansları [Performances of Islamic Arts Installations in Museums]". Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat 11/1 (Haziran | June 2023), 325-344.

[https:// DOI: 10.51450/ilmiyat.1261733](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1261733)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Performances of Islamic Arts Installations in Museums

Abstract: One of the new movements of contemporary arts and creative versions of conceptual arts is the art of installation. This branch of art is shaped according to the physical reality of the space where it is applied. Because in this case, the art object is no longer in the focus but acts as a stunt double. In art galleries, digital platforms and museums, where new exhibition practices take center stage, artistic products are put on a performance. The installations first take viewers on an intellectual journey and then return them to the physical realm. Ultimately, these new programs are a different act of seeking to give meaning to the works on display. Different combinations of mystical, ornamental compositions and many other aesthetic works of Islamic arts have been offering visual feasts to visitors through various mediums for centuries. For this reason, installations, which are one of the mechanisms that enable Islamic arts to establish contact with new generations on national and international platforms, are an effective artistic communication actor. In this study, which was tried to be realized with document research and scanning methods, it was tried to analyze the interactions of the rare objects and works of Islamic arts with the viewers in museums through installations, which are one of the contemporary display practices of new media arts. As a result, some artistic activities are increasingly appearing on digital media. It is foreseeable that the most special artistic contents of the ancient Islamic civilization will cumulatively come to the agenda more and more in the near future through effective platforms, inspired by technology. This article evaluates the impact of Islamic arts installations in museums and the contact of new exhibition positions with audiences. Islamic arts are a set of disciplines that define the understanding of arts in the Islamic world, which has a rich and diverse cultural heritage. These arts, as well as their historical and aesthetic significance, offer an insight into the depths of Islamic culture. Museums provide an important setting for the preservation, display and expression of Islamic arts. However, the performance of Islamic arts installations in museums is still a mode of practice with controversial issues and challenges. Therefore, many factors are taken into consideration to evaluate the impact of Islamic arts installations in museums. In installation designs, imaging and space arrangement are planned first. Islamic arts installations draw attention with their unique style and sensitive structure. Because displaying the right objects in a healthy way is a sensitive issue that is emphasized in terms of providing a lasting and enjoyable experience for museum participants. Islamic arts include many elements such as Islamic culture, history, symbolism and aesthetic values. The aim here is to ensure that Islamic culture is accurately transmitted and understood through objects and that Islamic arts are better known. The study of Islamic arts installations in museums is also informed by social and political factors. Islamic arts are composed of data derived from issues such as cultural diversity, faith, history and identity. Museums construct these installations as a way of presenting Islamic arts to the public. They also address technical issues such as the conservation and restoration of works of Islamic arts. These artifacts are vulnerable to temporal influences and need the right conservation methods. For museums to preserve rare works of Islamic arts in a way that will preserve them for many years requires specialized knowledge. The result of this research shows that new museological trends and thought factors are influential factors in the exhibition of Islamic art and architecture. With special sociological reference, how the use of a space can be evaluated culturally and technically requires a contemporary analysis practice. Therefore, installation, as a special branch of art, is an artistic activity that can be learned through exploration using various materials and space. It is also possible to exhibit installations through Islamic institutions. For example, a museum could exhibit installations made with modern architecture combined with traditional Islamic artworks. In this context, Islamic symbolism is combined with the programming of modern images and symbols to create new meanings. Installations can also be used to draw attention to different forms of traditional elements of Islamic arts. However, the sacredness of the religion and the principles of faith in Islam are issues that need to be addressed in a special way. Curators can produce important artistic content by being consistent and rigorous when exhibiting certain elements of Islamic art in conjunction with religious rituals.

Keywords: Art history, Islamic Arts, Installation, Museology, Art.

İslam Sanatları Enstalasyonlarının Müzelerdeki Performansları

Öz: Çağdaş sanatların yeni akımlarından ve kavramsal sanatların yaratıcı versiyonlarından biri de enstalasyon (kurulum, yerleştirme) sanatıdır. Bu sanat dalı uygulandığı mekânın fizikî gerçeğine göre biçimlenmektedir. Zira bu durumda artık sanat objesi odakta olmayıp dublör olarak bir görev üstlenmektedir. Yeni sergileme pratiklerinin sahne aldığı sanat galerileri, dijital platformlar ve asıl kahramanları olan müzelerde, sanatsal ürünler bir performans ortaya koymaktadır. Enstalasyonlar, izleyicileri ilk önce düşünsel bir yolculuğa çıkarmakta daha sonra tekrar fizikî âleme döndürmektedir. Sonuçta bu yeni programlar sergilenen eserlere bir anlam yüklemeye arayışının farklı bir eylemidir. İslam sanatlarının mistik, tezyini kompozisyonlarının ve daha birçok estetik yönü yüksek yapıtlarının, farklı kombinasyonları yüzyıllardır çeşitli araçlar vasıtasıyla ziyaretçilerine görsel ziyafetler sunmaktadır. Bu sebeple İslam sanatlarını ulusal ve uluslararası platformlarda özellikle yeni kuşaklarla temas kurmalarına olanak sağlayan mekanizmalardan biri olan enstalasyonlar etkili bir sanatsal iletişim aktörüdür. Doküman araştırması, tarama yöntemi ile gerçekleştirilmeye çalışılan bu incelemede, İslam sanatlarının nadide objelerinin, eserlerinin yeni medya sanatlarının çağdaş teşhir pratiklerinden olan enstalasyonlarla kurgulanmalarının müzelerdeki izleyicilerle etkileşimleri çözümlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta bazı sanatsal etkinlikler dijital mecralarda giderek daha çok boy göstermektedir. Kadim İslam medeniyetinin en özel sanatsal içeriklerinin, teknolojiye de ilham alarak, etkili platformlar aracılığıyla yakın gelecekte kümülatif olarak daha fazla gündeme gelecekleri öngörüler dahilindedir. İslam sanatları, zengin ve çeşitli bir kültürel mirasa sahip olan İslam dünyasının sanat anlayışını belirleyen bir dizi disiplinden oluşur. Bu sanat yanı sıra tarihi ve estetik önemleriyle birlikte İslam kültürünün derinliklerine dair bir anlayış sunar. Müzeler, İslam sanatlarının korunması, sergilenmesi ve anlatılması için önemli bir ortam sağlar. Ancak, İslam sanatları enstalasyonlarının müzelerindeki performans hâlâ tartışma sorun ve zorluklar içeren bir uygulama tarzıdır. Dolayısıyla İslam sanatları enstalasyonlarının müzelerdeki etkilerini değerlendirmek için birçok faktör göz önünde bulundurulmaktadır. İslam sanatları enstalasyon tasarımlarında ilk olarak, görüntüleme ve alan düzenlemesi planlanmaktadır. İslam sanatları enstalasyonları, özgün tarzları ve hassas yapısıyla dikkat çeker. Zira doğru objelerin sağlıklı bir şekilde sergilenmesi, müze katılımcılarına kalıcı ve keyifli bir deneyim sunması bakımından üzerinde durulan hassas bir konudur. İslam sanatları, İslam kültürü, tarihi, sembolizmi ve estetik değerleri gibi birçok unsuru içerir. Burada amaçla, İslam kültürünün nesnelere aracılığıyla doğru bir şekilde aktarılmasını, anlaşılmasını İslam sanatlarının daha iyi bilinmesini sağlamaktır. İslam sanatları enstalasyonlarının müzelerindeki incelemeleri sanatsal, tarihsel, sosyal ve politik faktörlerce de ele alınır. İslam sanatları, kültürel çeşitlilik, inanç, tarih ve kimlik gibi konulardan elde edilen verilerden oluşmaktadır. Müzeler, İslam sanatları enstalasyonları ile İslam sanatlarını topluma nasıl sunacaklarını kurgulamaktadır. Ayrıca, müzeler, İslam sanatlarına ait eserlerin koruma altına alınması ve restorasyonu gibi teknik konularla da ilgilenir. Bu eserler, zamansal etkilere karşı hassas ve doğru koruma yöntemlerine ihtiyaç duyarlar. Bu konuda müzelerin, İslam sanatlarının nadide eserlerini uzun yıllar muhafaza edecek şekilde koruma altına alması ayrı bir uzmanlık bilgisi gerektirir. Bu araştırmanın sonucu göstermektedir ki, İslam sanatı ve mimarisinin sergilenmesinde yeni müzecilik eğilimleri, düşünce faktörleri etkili unsurlardandır. Sosyolojik olarak özel referansla, bir mekânın kullanımının kültürel ve teknik açıdan nasıl değerlendirilebileceği çağdaş bir çözümleme pratiği gerektirir. Dolayısıyla enstalasyon, sanatın özel bir dalı olarak, çeşitli materyalleri ve mekânı kullanarak keşif yaparak bilgilenebilecek bir sanatsal faaliyettir. Enstalasyonların İslamî enstitüler yoluyla sergilenmesi de mümkündür. Örneğin, bir müzede, geleneksel İslami sanat eserleriyle birleştirilmiş modern mimari ile yapılmış enstalasyonlar sergilenebilir. Bu bağlamda İslami simgesel yapı, modern imge ve sembollerle programlanması ile birleştirilerek yeni anlamlar yaratılır. Ayrıca, İslam sanatlarının geleneksel unsurlarının farklı biçimlerine dikkat çekmek için de enstalasyonlar kullanılabilir. Ancak, İslam'ın dinin kutsallığı ve inanç prensipleri özel bir şekilde ele alınması gereken konulardır. Küratörler, bazı İslami sanat unsurlarını, dinî ritüellerle birlikte sergilediklerinde tutarlı ve titiz davranarak önemli sanatsal içerikler üretebilmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, İslam Sanatları, Enstalasyon, Müzecilik, Sanat

Giriş

İslam sanatlarının çağdaş sergilenme ve yorumlanma alanlarından biri olan enstalasyon pratiklerini değerlendiren bu çalışma, 21. yüzyılda İslam sanatlarının yeni pozisyonuna farklı bir perspektiften temellendirmelerde bulunmaktadır. İslam sanatlarının postmodern, posthümanizm, transhümanizm vb. fikirler ile son konjonktürde kendini nasıl konumlandığına yönelik, sanatsal bir bakış açısı sunmaktadır. Sanat dünyasında Müslüman dimağın estetik kaygısı ve maddeye yansıyan yüzünün tanımlanmasındaki niteliklerini tahlil etmek gerekmektedir. Tevhit anlayışının doğru algılanarak bu çağdaki bazı sorulara cevap verebilecek bir sanatsal tavırla ortaya konması ve bu yanıtları sosyal hayatın güçlü temsilcilerinden olan sanat ve sanatın teknoloji ile teması neticesinde yetişen yeni bilinçlere aktarılması önemli bir gayedir. İslam'ın mistik doğasını belirli kalıpların dışında değerlendirerek servis edebilmek sanat tarihçiler için bir vazife mahiyetindedir.

İslam'ın ilk dönemlerinde en fazla mücadele, paganist çevrelere yöneliktir. Somut, birden fazla tanrı unsuru ile yoğun çekişme Kur'ân-ı Kerîm'de de sık sık bahsedildiği için Müslüman sanatçıların eserlerinde daha çok bitkisel, yazı, geometrik, insan dışı figürler vb. temalarla hareket etmeye çalıştıkları dikkat çekmektedir. Bu konuya uymayan münferit İslamcı sanatçılar da olmuştur. Ancak genel itibarıyla tasvir konusunda haddini aşmadan sanat icra etmek çabasında olan Müslüman bilincin, bu konu üzerinde hassasiyeti olduğu bir sosyal gerçeklik olarak değerlendirilebilir. İslam'da otorite Allah'tır. İslam inancına göre şirk affedilmeyecek tek unsurdur. Müslüman kimlikte, şirk konusu, insan eylemlerinin dünyadaki yaşamının sonucunda ahirette karşılık bulacak bir konudur. Dolayısıyla bu konudaki hassasiyet, kendini mümin olarak gören şahısların belirli prensipler ve sınırlar dâhilinde bir hayat sürmelerini dikkate alarak yaşamalarını gerektirmektedir. Bu sebeple Müslüman sanatkarlar sanatlarını icra etme noktasında hayatlarının her aşamasında vahiy ve tevhit kavramları perspektifinden hareket etmeye çaba göstermektedirler. Burada önemli bir hatırlatma yapmak gerekmektedir: Tevhit ve vahiy konusunu vurgularken, Kur'ân-ı Kerîm'de yani İslam dininin temel kaynağından edinilen bilgiler doğrultusunda bu düşünceden bahsedildiğinin altını çizerek vurgulamakta fayda vardır. Emevileri bu konunun biraz dışında tutmak gerekmektedir. Zira Emevilerin çoğu tutumları kendi İslami yorumları prensiplerine göre gerçekleştirildiği içindir ki, bu durumun bazı Emevi sanat eserlerine de yansıdığını apaçık görebilmekteyiz.

19. yüzyıl oryantalist idealistleri, küresel fuarlar için doğunun statik, zamansız görüntülerini ortaya çıkartmaya hizmet ederek bu niteliklerin nasıl tüketileceğini kılavuzlayan sergileme politikaları hazırlamışlardır. Zira İslam dünyası, Avrupa-Amerika müzelerinde temsil edilmeye başlanmıştı.¹ 20. yüzyıl ve özellikle 21. yüzyılda insanlık büyük değişim ve dönüşümler yaşamış ve yaşamaktadır. Teknolojinin sanata da sirayet etmesinden sonra bazı cüretkâr sanatçılar soyut, dijital (algoritmik, makine, yeni medya, yapay zekâ vb.) kavramsal sanat alanlarında sıra dışı

¹ Yuka Kadoi, "İslam Sanatını Yerleştirmek: İç Mekân ve Zamansal İmgelem", *International Journal of Islamic Architecture*, 7/2 (2018), 229-234.

kompozisyonlara imza atmışlardır. Bu yeni yapılanma girişimleri, İslam sanatlarının enstalasyonla ilişkisinin aslında yeni başlamadığını uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Sanattaki gerçeklik algısını, yakın zamanlara değin doğanın betimlenmesi suretiyle sanatçıların tabiatı taklit etmesi şeklinde tasavvur eden Platon'dur. Tarih boyunca sanatın manası genişlemeye devam etmiştir. Daha sonraları sanatın, doğanın tekerrür etmesinden meydana gelmediği düşüncesi kabullenilerek ve sanat yapıtının gerçekliğin ilk görünümü değil özgün ifade tarzı olduğu doğrultusunda fikirler ortaya konulmuştur.² Enstalasyon, klişelerin ve klasik yorumun aksine, doğadan ayrı bir sanat objesi içermeyip sıradan bir bina için tasarlanan mimari yapının özelliklerini kullanıp inceleyen ve seyirci katılımının ana prensip olduğunu ileri süren bir sanat türüdür. Çıkış noktası kavramsal sanat ve hatta 20. yüzyıl soyut sanatçısı Marcel Duchamp'ın eserleri ve Kurt Schwitters'e dek uzanan enstalasyon, çağdaş sanata performans ve mimari haricinde birçok sanat formundan da referans alan hibrit bir biçimdir. Bu amaçla sanatçının ve seyircinin pozisyonu tekrar biçimlendirilmiş ve sanat eserinin tanımına değişik bir perspektif kazandırılmıştır.³ Zira sıradan obje üreticisinin bilincinde kavramsal bir imgeye bürünerek sanat eseri diye tasarlanmış olur.⁴

Enstalasyon çalışmaları, düşüncenin dışında, görsel ile birlikte felsefi olanı farklı bir açıdan metafiziksel bir plan dâhilinde bir arada buluşturacak şekilde kurgulanma yoluna gitmektedir. Daha sonra işin içine fiziki mekân dahil edilmiş, etkileşimli bir ambiyans yaratılarak ziyaretçiye aktive etmek amaçlanmıştır.⁵ Sanatın evrensel bir dili vardır. Sanat duygusunun yeryüzündeki tüm bireyde heyecan, mutluluk, hüznün, korku ve şaşkınlık gibi doğumundan itibaren bulunan özellikler olduğuna göre İslam sanatı, Hristiyan sanatı gibi kavramları yeniden tartışmak gerekir.⁶ İslam sanatları ürünlerinin üzerinde daha derin düşünülerek değerlendirmelerde bulunulması gerekmektedir. O halde enstalasyonlarla tasarlanan yeni küratöryel çalışmalarda daha fazla kurgulayıcı etkinlik düzenlenmesi bu tür eserlere olan ilgiyi arttırmaktadır.

Bu çalışmada İslam sanatlarının günümüz dünyasında dijital araçlar ve soyut düşünsel fikirler paralelinde enstalasyon sanat prensipleri ile yeniden yorumlanarak tasarlanması ve sergilere konu edinilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan oryantalizm, Ortadoğu, İslam, tevhit, sanat kavramlarının enstalasyon seçkileriyle buluştuğu platformların yeni bir zeminde değerlendirmesinin sosyal, dini, sanatsal ve müze unsurlarıyla harmanlanmasının literatürde özgün bir fonksiyona sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir.

² Serkan Öztürk, *Video ve Enstalasyon Sanatında Mekan Çözümlemeleri ve İzleyici İlişkisi*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 29.

³ Hatice Nilüfer Sözen, "Sanata Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Enstalasyon Sanatı ve Genco Gülan Örneği". *Sanat ve Tasarım Dergisi* 1/6 (2010), 147-162.

⁴ Dilek Toluyağ, "Sanat Pratiğinde Enstalasyon, Mekan ve Nesne", *Akademik Sanat*, 5/11 (2020), 101-114.

⁵ Tuğba Sezer Yavuz, *Çağdaş Türk Sanatında Enstalasyon* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019), 56.

⁶ Aziz Doğanay, "Dosya: İslam Sanatı İslam Sanatı Nedir"? *Perspektif*,

1. İslam Sanatı

İslam inancında Allah en büyük sanatkâr ve yaratıcıdır. Ancak bütün sanat felsefesi ilkelerine göre bir yaratının sanat nesnesi olabilmesi, insan tarafından yapılmış olması ön koşuluna dayanır. Bu bilgiye göre sanat, estetik açıdan, kasıtlı olarak insan ürünü olmalı ve insanlara bir mesaj vermelidir. Bu sebeple sanat diye nitelendirilen unsur aslında Allah'ın yarattığı varlıkların değişik yorumlarla değerlendirilerek anlamlandırılmasından oluşmaktadır. Yani yaratılmış her şey insanı yaratıcıya götüren birer araçtır. Sanat da söz konusu ayetlerin deşifre edilmesidir. Bu bakış açısı 1995 yılında Cenevre'de gerçekleştirilen Uluslararası 10. Türk Sanatları Kongresi'ndeki tutuma bir tepki olarak Türk sanat tarihçisinin "İslam sanatı tarzında bir ifadenin olmadığı; Batı Sanatı, Fars Sanatı, Arap Sanatı, Türk Sanatı, vb. şeklinde farklı kültürel sanatsal alanlar olduğunu belirtmiştir. Dahası, İslami halkların sanatları vardır." Vurgusunda bulunulmuştur.⁷

Tevhit, İslam inançlarının ilk maddesi ve en temel ilkesi olduğundan, bu konu İslami sanatlara da tesir etmiştir. Geleneksel İslam sanatları düşüncesinde "birlik" ilkesi İslam sanatının mihenk taşı durumundadır. Bu bağlamda İslam sanatında güzel anlayışı teklik içinde çoğulluk ve çoğulluk içinde tekillik üzerine kuruludur. Zira sonsuzluk manasına gelen daire sembolünde olduğu gibi sonsuzluk ve evrenin ortasında olmak ebedilik anlamı taşıdığı için tek tanrıcılığı temsil eder. İslam çinilerinde yer verilen güneş, evrenin simgesi olan daire, süslemelerin merkezinde bulunarak bu özelliğin estetik bir imgesidir. Bu dairenin şekli, izleyicinin bakışını bir noktaya yönlendirecek şekildedir. İslam sanatlarının estetik prensipleri sanatçıların inançlarına dayanmaktadır. İslam sanatının eksenini monoteizmdir. Dini sanat, teolojik gerçeklerin tezahürüdür. Dini sanat, ilahi mesajları betimlemektedir.⁸

İslam devleti, kültürel bakımdan 7. yüzyıldan başlayarak İslami ananeler tarafından yönetildi. Bu medeniyet yüzyıllar boyu geniş kara parçasına yayılarak gelişti. İslam sanatları farklı insan çeşitliliğini kapsayan tarif edilmesi karmaşık bir sanattır. İslam sanatı, mümin vasfını taşıyan ve gayrimüslimlerce yaratılan görsel sanatlara referansta bulunur. Bu sanat ayrıca herhangi bir dine, zamana, bölgeye veya ortama bağlı değildir. İslam sanatı, yazı, çini, seramik, tekstil, geometri, mimari, vb. çok farklı sanat dallarını kapsar. Müslüman kimliğinin çoğunlukta olduğu ülkelerdeki çeşitli topluluklar sanatsal verilerde bulunmuşlardır. Ayrıca bazı İslam ilahiyatçıların İslam inancına uyan çalışmaları olduğunu düşündükleri unsurların yanı sıra seküler unsurları da içeren yasak konumunda olan çalışmalar da icra etmişlerdir. İslam dini sanatı, Hıristiyan dini sanatından biraz farklıdır. Hıristiyanlıkta sık kullanılan figürsel çalışmalar, tasvirler İslam sanatında genellikle yasaklanmıştır. Hat sanatı geleneğinde görüldüğü gibi terim de resim de dini bir çağrışım üstlenir. Terim dini ve sanatsal anlam kazandığından, hat sanatı ve Kuran el yazmalarının dekorasyonu İslam sanatının önemli yönleridir. Yunan, Roma, erken Hıristiyan ve Bizans sanat biçimlerinin yanı sıra İslam öncesi Pers, Sasani sanatının tümü İslam

⁷ Aziz Doğanay, "Dosya: İslam Sanatı İslam Sanatı Nedir?"

⁸ Mahdis Mohammadi-Mahin keramatifard, "Philosophy of Aesthetics and Art in Islamic Architecture". *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8/2 (2021), 612-626.

sanatına ilham veren kültürlerdi. Çok sayıda göçebe akınıyla Orta Asya stilleri ve Çin unsurları İslam sanatını, seramiğini ve tekstilini etkileyen unsurlardı. Cam, mum, çini, ahşap işleri ve halılar gibi el sanatları ürünleri cami mimarisinde yoğun kullanılmıştır. Buna paralel modern laik sanatla aynı tema ve motifler paylaşılır ancak yazı sanatı İslam sanatının tematik analizi olarak daha popülerdir.⁹ İslam mimarisi dini tabiatlı bir özyapıya sahiptir. Bu anlamda İslam sanatının merkezini de cami mimarisi türetmektedir.¹⁰ İslam sanatında Emevi döneminde Sasani, Bizans, Roma, Mezopotamya, etkileri görülürken, Abbasi Döneminde Türk sanatı etkileri hissedilmektedir.

Bir dini, kanyı, kültürü anlaşılır kılabilmenin sağlanabilmesi o inancı, kültürü sanatla kaynaştırarak ifade etmekten geçer. Çünkü din, itikadi olarak terimlerini soyut içerikler vasıtasıyla kurgular ve kendi sentezini oluşturur. İnsanlar, metafizik kavramlar içeren soyut öğeleri idrak edebilmeleri için istenilen çapta anlamlandırılmaya gereksinim duyarlar. Zira soyut imgelerin ne söylemek istediğinin anlaşılır ve duyumsanabilir hâle gelmesinin en etkili aracı sanattır. Enstalasyon yani çok anlamlı sanat, uhrevi dili somutlaştırarak, ölçüler ve sınırlarla görünür ve anlaşılır hâle gelmesine imkân sağlar.¹¹ Son yıllarda, bilhassa, İran, Türkiye, Kuzey Afrika ve Orta Asya'da yürütülen çalışmalarda, sanatların daha çok mahalli, yerel nitelikleri üzerinde durulmaktadır. Ancak daha önceki bilimsel yorumlar, İslam'ın muhafaza edilmesi koşuluyla gelişen sanatlar ile birlikteliği desteklemekteydi. Bu modern eğilimin sebebi, tahminen, İslam sanatını Gotik ya da Barok sanat gibi Avrupa'ya özgü tanımlamanın bilinçli olarak kabul edilmemesinden ziyade, modern İslam yorumu ile değişik konularda hizmet veren bilim insanlarının bilişsel ve uygulamalı yalıtılmışlıkları ve giderek katılaştıran milliyetçilik akımı fikirlerinden dolayıdır.¹²

İslam uzmanlarının bilhassa iki boyutlu ve gölgesiz olan “minyatür sanatına” yönelik herhangi bir reddiyede bulunmamaları, İslam sanatkârlarının bazı olayları betimlerken, minyatüre daha sık başvurmalarına sebep olmuştur. Benzer şekilde tezhip sanatında da minyatürde olduğu şekilde resmi yapılan öznenin yansıması olmayacak halde aktarılmasına dikkat edilmiştir.¹³ İslam inancının dinamikleri yüzyıllardır sanata yön veren en önemli kaynaklardır. İslami duyarlılığı yüksek bir takım çağdaş sanatçılar 21. yüzyılın postmodern insanına kendi kutsalları ve değer yargıları nezdinde nasıl hizmet edeceklerini sanatsal enstalasyonlarıyla ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Ancak amacı önemli bir kitleye esaslı bir mesaj vermekten ziyade çok önemli mesajlar barındıran İslam sanatlarına ait eserleri, kendi iletişim anlayışı doğrultusunda ifade etmeye gayret eden sanatçılar da bulunmaktadır.

⁹ Selahaddin Beşar Manik-Muhammed Fayzul Haque, “The Effect of Philosophy on the Establishment of Islamic Art”, *International Journal of Innovative Research and Publications*, 1/3 (2021), 33-46.

¹⁰ Suud Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965), 3.

¹¹ Ünal Ünal, “Dosya: İslam Sanatı”, *İslam Sanatları Tevhit ve Tenzih İlkelerine Bağlı Perspektif*,

¹² Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, çev. Nuran Yavuz, (İstanbul: YKY, 1988), 22.

¹³ Osman Mutluel, “İslam Sanatının Oluşumundaki Etkenler AİBÜ”, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11/1(2011), 19-27.

İslam sanatı dönemlerini kısaca özetlemek gerekirse: Erken İslam Dönemi, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki iki yüz yıl, Emevi, Abbasi, İspanya (Mağrib) Dönemi, Mısır İslam Sanatı, Türk ve İslam Sanatı Dönemi, Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Timurlu, Safevi, Hindistan, Mısır'da Memlük Sanatı, Erken Dönem Anadolu Türk İslam Sanatı, Artuklu, Danişmentli, Saltuklu, Mengüceklî, Anadolu Beylikler Dönemi ve daha sonra Osmanlı Dönemli diye devam eder, Osmanlı Devrinde Külliyyeler, Dini Mimari, Eğitim Yapıları, Askeri Mimari ve Sivil Mimari şeklinde kategorize edilir. İslam Sanatlarında tezhip, hat, minyatür, çini, seramik, ebru, cilt vb. el sanatları da yaygın olarak üretilmiştir.

20. yüzyılın ilk yarısı Osmanlı'nın gerilemesi, dağılması ve çöküşü ile imparatorluk, İslam Müzesi gibi diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslam'ı vurgulamak için Orta Doğu'da birkaç bölge belirlemeye başlamıştı. 1923 yılında Kudüs'te bazı kurumlar oluşturulmuştu. Yerel kültürün seküler sınırlarını vurgulamak veya hibrit sanatsal bir tavır sergilemek amaçlanmıştır. 1903 yılında Kahire'de Arap Müzesi kurulmuştur. 1914 yılında Türkiye'de İstanbul'da Türk ve İslam Eserleri Müzesi hayata geçirilmiştir. 1974'te Kudüs'teki L.A. Mayer İslam Sanatı Enstitüsü kurulmuştur. 1976'da Londra'da Uluslararası İslam Festivali düzenlenmişti.¹⁴ Georges Marçais, sanat eğitimi edinmiş bireyin yeryüzündeki önemli sanat eserlerinin görsellerini rastgele sergilemesini ifade ederek der ki: Bazı çalışmaların üslup veya yöre bakımından Hıristiyan, Müslüman, Mağribi ya da Pagan sanatı olarak farklılaşacağını dile getirmektedir. Dolayısıyla bilinen ortak özellikler, Marçais'nin ifadesiyle, “İslam sanatının karakterini taşırlar ve bu yönüyle diğer sanat akımlarının başyapıtlarından ayrılırlar.”¹⁵

11 Eylül olaylarının akabinde İslamofobi, kışkırtma vb. provokasyonlarla İslam dinine yönelik negatif bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Küresel çapta önemli kültür merkezleri özellikle logolarında İslami simgeler olanlar, fonksiyonel ve anlamı hakkında büyüyen sosyolojik, tarihsel münazaralar, İslam sanatının tanıtılmasına dair eleştiriler, giderek daha büyümeye başlamıştır. Kültürel eleştirilenler, sosyologlar, siyasiler hem resmi hem de özel müzeler, Müslüman kültürünün daha iyi bilinmesi için İslami eserlerle büyük kitlelerin buluşmasının yeni fırsatlar sunmalarına yönelik imkân yaratmak çabası göstermektedirler.¹⁶

2. Enstalasyon (Yerleştirme) Sanatı

Fransızca menşeli bir sözcük olan “Enstalasyon” kavramı Türkçenin yerleştirme veya kurulum kelimesi ile karşılık bulmuştur. Günümüz sanatında nispeten önemli bir yere sahip olan enstalasyon sanatını, sanatçının belirlediği olağan nesnelere mekânla beraber hazırlayarak yeni bir sanatsal kavrama dönüştürmesi tarzında tanımlanabilir. Disiplinlerarası bir sanat olarak bilinen enstalasyonda gözlemcinin varlığı ve içinde bulunduğu mekânda kurgulanan eserlerin

¹⁴ Kadoi, “İslam Sanatını Yerleştirmek”, 230.

¹⁵ Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, 21.

¹⁶ Kadoi, “İslam Sanatını Yerleştirmek”, 231.

veya objelerin, kavram ve idrak bakımından mekânla teması önemlidir.¹⁷ Bu faaliyetlerde önemli olan enstalasyondaki nesne ve bina arasındaki kavramsal zemindir. Enstalasyonda mekân ve obje birbirinden bağımsız düşünülememektedir. Mekân özü itibarıyla kendisine uyumlu eserler veya nesnelere tasarladıkları için yeni bir boyut, anlam, olgu, varlık ya da sanatsal ifade meydana getirmekte olup gözlemcinin yorumu ve algısı ile tamamlanır.¹⁸

20. yüzyılın sonuna doğru artık sanatta, iki kapsamlı düzlem üzerindeki ifadenin ötesine geçilmesiyle 3. boyutun sınırlarının aşılması, “zaman ve hareket” kurgusuyla birlikte 4. boyutun ortaya çıkması durumu incelenmiştir. Platform üzerinde belirlenmiş, Aykut Köksal’ın ifadesiyle izlenimlik nesne, 20. yüzyılın ilk yarısında yerini endüstriyel objelere bırakmıştır.¹⁹ Bundan böyle 21. yüzyılın sanatı, “çağdaş sanat”, kavramsal alt yapısıyla, izleyen-obje-mekân, özne ve zaman unsurlarını sanatçının tespit ettiği mana üzerinde bir araya getirerek yeni deneyimler, yapısal çalışmalar ortaya koymaktadır. Sanatta bu mekânsal, fiziki konsept arayışları, tasvir ve heykel kavramından çıkarak insanın algısal deneyimini ve bu sayede beliren kavramsal mesajları hedefleyen deneyimlenen sanat pratiklerine uzanmıştır. 20. yüzyılın sonlarında, bu faaliyetler “Yerleştirme (Enstalasyon)” olarak isimlendirilmiştir.²⁰

Enstalasyon (mekân sanatı) fikir ve tatbiki esnasında öne çıkan sanatçıların “sergileme” düşüncesine karşı ilgilerinin bir değişimi ifade ettiğini gösteren Kanadalı sanatçı Johanne Lamoureux’dur. Bir nesne ve onun sergilendiği platform, onun sergi tasarımı ve otantikliği arasındaki ilişki, sanatçılar, gözlemci veya katılımcılar için en heyecanlı taraftır. Lamoureux günümüz yerleştirmelerinin genellikle daha uzun ömürlü ve birçok sergide rol alan, orijinal bir konseptte dahil olarak bazen daha kısa süreli uygun zamanlı programlarla gerçekleştirilen portatif işler olduğunu açıklamaktadır.²¹

Enstalasyonda sanatsal objelerle mekân arasında özel bir bağ oluşturulmak amaçlanmaktadır. Bu ikili bağ, kurumun ya da mekânın sahip olduğu bilgiler bakımından; fonksiyonel, fiziksel ve anlamsal açıdan kendini göstermiştir. Bugünkü yerleştirmede manaların çokluğu, açık uçluluk, katılımcıların deneyimi ve beraberinde sanatçıyla diyalog bakımından çoğulcu bir ortamın varlığından bahsetmek mümkündür. Eser yaratımı sürecinde katılımcı ve sanatçı arasındaki etkileşimde izleyici, sanatçıdan bağımsız olarak, kendi bakış açısı ve amacı tecrübesiyle çözümlendiği bir görev üstlenir. Ayrıca enstalasyonlarda mekândaki uyarıcı zenginliği ziyaretçinin algı ve yargılarının taşıdığı bilgilere dayanarak bir kavramsal anlam şeklinde nihayetlenmektedir. Enstalasyon ve mekânı, özel sanat etkinlikleri vasıtasıyla değerlendirmek amaçlanmaktadır. Sergi

¹⁷ Evrim Ergün, *Yeni Medya Sanatında Video Projeksiyon Eşleme* (Kıbrıs:Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, 2018), 32.

¹⁸ Gökçen Öçalan, *Çağdaş Sanatta Bir Anlatım Dili Olarak Video ve Enstalasyon* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007),24.

¹⁹ Aykut Köksal, *Zorunlu Çoğulluk, Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği*, (İstanbul: ATT Yayınları,1994),49.

²⁰ Öztürk, *Video ve Enstalasyon Sanatında Mekan Çözümlemeleri ve İzleyici İlişkisi*,10.

²¹ Özer Aktimur, *Türkiye’de 1970’den Günümüze Sergi Mekânları ve Sanatçıların Eserleriyle Kurduğu İlişki* (İstanbul:Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2009),30.

teması ve hikâyesi, sanatçının ya da gözlemcilerin yorumları ile birlikte her eserin orijinal durumuyla betimlenmesini sağlayacak tarzda konumlandırılmıştır. Netice itibariyle belirlenen örnekler ve bunların yorumları, mimarlık sahasında kapsamlı ve yaygın bir konu olan mekân kullanımı yönünden farklı bir hedefe işaret etmektedir.²²

Kavramsal sanatçılar ussal davranmaktan ziyade mistiktirler. Bilişsel olarak ulaşamayacak düzeylere kadar çıkabilirler. Mantiğe dayalı yargılar, ussal yargıları yineler. Mantık dışı yargılar yeni bilgilenmelere sebep olur. Şekilsel sanat mantığa dayalı ve ussaldır. Kanaatler yalnızca sanat eseri üretebilir. Biçimsel olarak dönüştürülebilir özelliklerdir. Bütün fikirler maddi ve fiziki olamaz, görmek subjektif bir durum arz eder. Düşüncenin eyleme geçtiği bir sanat etkinliğinin yankıları yoğun olarak hissedilmeye başlayınca, eserin maddi varlığı ve formel tesiri büyük ölçüde etkisini azaltmıştır.²³ Enstalasyonun bir kanı tarzında tahayyül edilmesinden sonra, sanatsal yaratımın dışına taşarak kavramsal manada akıl yürütmenin önünü açmakta etkili olmuştur. Bayağı ve tek düze bir objenin gerçek görevinden uzaklaşarak nesneye metafiziksel manalar yüklenmesi, sanatsal sebepleri bilinen geleneksel sanat tasavvurundan ayrı olarak üretilen bu eserleri analiz etmeye mecbur bırakmıştır. Dolayısıyla enstalasyonda katılımcının müdahil olması sağlanmış olur. Sanat objesinin farklı ortamlarda gösterime girmesi enstalasyon etkinliğinin tanıtılmasına sebep olmuştur. Enstalasyon sanatının kültür âlemine sıçramasıyla birlikte sanat galerileri ve sergi alanlarının da görevlerinde ciddi oranda değişim görülmüştür.²⁴

Enstalasyonda eserlere ya da tüm sergi alanına yönelik sanat felsefesi perspektifinden ne tür bilgi ve anlam aktarımlarının gerçekleştirildiği yeni müze bilim atılımlarıdır. Bu manada sanat eserini ortaya koyma amacı, bir sanat eserinin nasıl değerlendirilebileceği, sanatın tanımı, bir sanat yapıtını başarılı kılan kriterlerin neler olduğu? Sanat eseri ile ontolojik açıdan nasıl bir bağın olduğu? ²⁵ gibi sorulara yönelik sorgulamalar yapılmaya çalışılması kavramsal sanatın ve dolayısıyla enstalasyon sergilemelerinin temel hedeflerindedir.

3. Müzelerdeki İslam Sanatları Temalı Enstalasyonlar

İslam, dünya sanatlarına yönelik birçok farklı kültürde ve coğrafyada gelişmiş bir sanat geleneğidir. İslam sanatı, özellikle mimaride, el yazması kitaplarda, seramik, çinilerde, tekstilde, metal işçiliğinde, camda ve vitray işçiliği ile ahşap oyma sanatında kendini gösterir. Ancak, enstalasyon sanatı, İslam sanatı içinde çok yaygın bir uygulama değildir. Enstalasyon sanatı, genellikle çağdaş sanatın bir parçası ve sanatçısının, bir konsept veya mesajı görsel bir şekilde ifade etmek için farklı objeleri ve materyalleri bir araya getirdiği bir sanat formülüdür. Bununla birlikte, son yıllarda İslam sanatçıları da enstalasyon sanatına ilgi duymaya başlamışlardır. Örneğin, Pakistanlı sanatçı Anila Quayyum Agha, tasarladığı bir enstalasyonla, İslami geometrik

²² Nail Egemen Yerce, *Enstalasyon ve Mekân* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi 2007).

²³ Melek Çalka, "Kavramsal Sanat".

²⁴ Toluyağ, "Sanat Pratiğinde Enstalasyon, Mekan ve Nesne", 105.

²⁵ Nesrin Kale, *Felsefiyat*, (Ankara: Pegem Yayınları, 1996), 201.

desenleri kullanarak, zemindeki bir ışık kaynağıyla oluşturduğu gölgelerle tasarladığı bir oda oluşturmuştur. Bu çalışma, 2014 yılında ABD'deki ArtPrize yarışmasında büyük bir ilgi görmüştü. Başka bir örnek de İranlı sanatçı Monir Shahroudy Farmanfarmaian'dır. Kişi, cam ve aynayı bir araya getirerek oluşturduğu enstalasyonlarıyla tanınmaktadır. Bu çalışmalar, İslami desenleri modern bir tarzda yorumlayarak yapılmıştır.

Müzelerin sanatçıların ortamlarını yeniden yapılandırmaya yönelik çabaları 1960' ların ortalarında daha da artmıştır. Müzeler odaklandıkları, şehrin yeniden inşasında kendilerini kentin merkezinde yer alacak şekilde konumlandırmaları 20. yüzyılın sonlarına doğru iyice belirginleşmiştir. 1965 tarihinde El Lissitzky'nin Proun Space sergisi ve Theo van Doesburg'un Çiçek Odası'nın ölçekli rekonstrüksiyonları ve Café Aubette 1968' de. 3. bir yeniden yapılanma projesi 1970 yılında, Moholy-Nagy'nin Işık-Uzay Modülatörü enstalasyonları gerçekleştirilmiştir.²⁶

Türkiye'deki örneklere değinmek gerekirse, Büyük Çamlıca Camisi Külliyesi'nde bulunan İslam Medeniyetleri Müzesi bunlardan biridir. Bu müze, Türkiye'de yeni açılan müzelerdendir. Milli Saraylara bağlı İslam Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı ve Saray Koleksiyonları Müzesi, İstanbul Türbeler Müzesi, Vakıflar Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, koleksiyonlarından seçilen eserlerle sergiler düzenleyen bu müze, teknolojik programlarıyla da ilgi çekmektedir. Türkiye'de İslam Medeniyetleri Müzesi'nde sesin emilmesi amacıyla mineral fiber tavan kaplamasından faydalanılması ilk defa burada kullanılmıştır. Müzede bu uygulama ile odalardaki homojen ses dağılımı ile seslerin birbirine karışması gibi problemlerin önüne geçilmiştir.

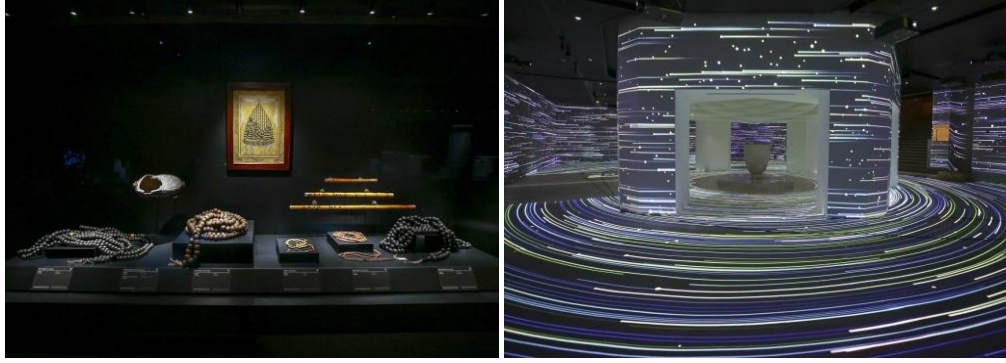
Müzenin göze çarpan dijital uygulamalarından biri de gelenekle geleceği aynı ortamda bir araya getiren mekânda; üç boyutlu programlar 2 dakika 17 saniyelik 'Ab-ı hayat enstalasyonu' dur (Fotoğraf 1). Bu uygulama ile İslam uygarlığının suya atfettiği mana dijital uygulama ile hikâyeleştirilmektedir. Ab-ı hayat enstalasyonu suyun taşın içinden doğuşu, havuzlardan geçerek dört bir tarafa dökülüşü ve yüzeyde kayboluşuyla hayat döngüsünü temsil eder. Müzede ayrıca çini tabak kurgulama ve yaratma deneyimi yaşatan dokunmatik ekran gibi uygulamalar da bulunmaktadır.²⁷

Teknolojik ilerlemeler müzecilikte de dijital olanaklardan yararlanılarak etkili sunumlar gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Milli Saraylar yönetimi olarak da Türkiye müzelerinin teknoloji ile kültürel hafızayı ortak paydada buluşturacak topluma dönük ve halka daha yakın hizmet verecek bir anlayış geliştirilmiştir. Müze katılımcılarının, ilgisini çekebilecek enstalasyonlar her fırsatta tekrarlanacak gibi durmaktadır. Bu doğrultuda belli nesnelere varoluş sürecini hikâyeleştirerek interaktif ve enstalasyon tasarımlarıyla dijital panolarda sunulması kararlaştırılmıştır. Enstalasyon sergilemeler, izleyicilerin dijital ortamda müze nesnelileriyle temas kurabileceği, enstalasyonlara dâhil olabileceği ve deneyimlemelerde bulunabilecekleri şekilde düşünülmüştür. Tarihi miras ile kavramsal sanatların türevleri, geleneksel olanla homojen olarak

²⁶ Claire Bishop, *Installation art*, (London: Tate.2005), 430.

²⁷ "Gelenekle geleceği buluşturan müze".

sentezlenmektedir. Hibrit sergiler ve mekânsal kurgulamalar neticesinde bu müzenin ulusal ve uluslararası bireylere çok ciddi olanaklar sunabileceğini ilerleyen yıllarda da gösterebileceği beklenmektedir²⁸(Fotoğraf 2).

Fotoğraf 1: Ab-ı hayat enstalasyonu'

https://www.itohaber.com/haber/guncel/222767/gelenekle_gelecegi_bulusturan_muze.html

Fotoğraf 2: <https://www.gezelim.com/islam-medeniyetleri-muzesi-kapilarini-aciyor-5748.html>

Pergamon museum (Bergama Müzesi) Felekşan Onar'ın "Perched-Kanatsız Kuşlar" enstalasyonu gerçekleştirilen gala ile Berlin'in en saygın sanat kurumlarının güney bölümünde yer alan Museum für Islamische Kunst (İslam Sanatları Müzesi)'nde yerini almıştı (Fotoğraf 3). Aslında bir çağdaş cam sanatçısı olan Felekşan Onar enstalasyonu ile Suriyeli mültecilerin pozisyonuna dikkat çekmek istemişti. Felekşan, İstanbul'un Pera semtinde yer alan stüdyosundaki sahnelerinde hikâye ikliminden feyz alarak tertiplemediği tasarımlarında sığınmacıların hayat tarzından etkilenen öykülerini, "sığınmacılar kendilerini karmaşık bir kentin ortasında buluyor. Geleceklerini, akıbetlerini yarınlarını bilmedikleri için köprü, kaldırım ve merdiven altlarına tünemiş gibi yaşıyorlar. Hareket alanları çok sınırlıdır. Ancak orayı da terk edemiyorlar". Sözleri ile dile getiren Felekşan Onar'ın bu enstalasyonu Berlin İslamiyet Müzesi'ndeki Aleppo Odasına yerleştirilmiştir.²⁹

²⁸ Esmâ Balcıoğlu "İslam Medeniyetleri Müzesi Kapılarını Açıyor".

²⁹ "Felekşan Onar'ın Kanatsız Kuşlar Enstalasyonu Berlin İslam Sanatları Müzesinde".

Fotoğraf,3: Perched-Kanatsız Kuşlar enstalasyonu,

<https://www.alem.com.tr/sergiler/felaksan-onarin-kanatsiz-kuslar-enstalasyonu-berlin-islam-sanatları>

2017 yılında (İKSAV) İstanbul Kültür Sanat Vakfı ve Pera Müzesi ortaklığıyla 15. İstanbul Bienali'ne ev sahipliği yapılmıştır. Pera Müzesi'nde 17 sanatçının çalışmalarına kucak açılmıştır. Bienal sürecince iştirak eden sanatçıları ve eserlerinin tanıtımları yeni medya araçları vasıtasıyla da yapılmıştır. Müzenin 3. Katında Fred Wilson'ın mekânla özdeşleşen enstelasyonu sahnelenmiştir.³⁰ Wilson, performansında hem Venedik Devleti'nin hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış olan Afrika vatandaşlarına ithafen kendisinin tasarlamış olduğu bir fikir pratiğini sergilemiştir. Osmanlı döneminin 2 adet şamdanı, yüzyıllar boyunca Venedik'te cam işiyle uğraşan bir aileden gelen Stefano Toso'nun "alışılmışın dışında" diye ifade edilen siyah camdan ürettiği şamdanlarla bir enstalasyon oluşturularak, Osmanlı, Venedik ve Afrika diasporası, arasındaki tarihsel ekonomik, ticari iş birliklerine gönderme yapmıştır. Wilson bu enstalasyon çalışması için, minyatür sanatçısı Özcan Özcan'a 4 adet Osmanlı minyatür eserini talep etmişti. Buna ek olarak üzerinde Arapça hatla "Anne Afrika ve Siyah Güzeldir" yazılı olan kökeni 17. yüzyıla kadar giden Anadolu'ya özgü bir seramik formu olan İznik çinilerini üretmişti. Geleneksel bitki motiflerinin içine yerleştirilmiş olan bu yazılar, çinilerde nadiren karşılaşılan koyu renklerle betimlenmiştir. Diğer görseller, resimler ve küçük bibloların bazıları Türkiye'deki birtakım müzelerden geçici süreliğine alınmışlardı. Bazıları da İstanbul'daki antikacılardan edinilmişti. Enstalasyonda, bunlardan başka, Osmanlı Dönemine ait bir sürü ABD'de üretilmiş sanat eserleri ve gravürler bulunmuştur. Wilson'ın enstalasyon çalışması insanların hayat şartlarına nasıl uyum sağladığını, eski imparatorluk ve tarih arasındaki karşılıklı diyalogları gözler önüne sermektedir. Türkiye sahasını hem Afrika'nın uluslararası tarihi hem de güncel siyahi yaklaşımlar ekseninde araştırarak, çok katmanlı bir yansıtıcı, insan nakilleri, istismar, karşı koyma ve başkaldırı anlatısını inşa etmeye çabalamıştır³¹(Fotoğraf 4).

³⁰ "İrk ve Irka İlişkin Mefhumlar Fred Wilson, Pera Müzesi".

³¹ "İrk ve Irka İlişkin Mefhumlar Fred Wilson, Pera Müzesi".

Fotoğraf, 4: *Alışılmışın dışında* enstalasyonu,

<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/irk-ve-irka-iliskin-mefhumlar-fred-wilson/1218>

Sanatsal yapıtlar üretmek gayesiyle belirli kavramlara ya da temalara yaklaşmak, ister istemez algısal ve duysal deneyimler uyandırmayı gerektirir. Sanatsal yaratıcılık, yaratıcı sürecin aşamalı açılımı yoluyla birincil kavramlara zengin boyutlar katacak hayal gücünü serbest bırakmaya bağlıdır. İslam sanatları şöleni, en yeni gösteriminde “Derecelendirmeler” temasını benimsemektedir. Bu bir referans ya da kavram ve yaratıcı çalışmalarını formüle etmek için bir kılavuz olarak da değerlendirilebilir. Bu anahtar kelime, bireyin hem iç hem de dış âleminde başlayan her çeşit eylem adına hemen hemen vazgeçilmezdir. Basamaklı bir üretim safhasından bağımsız hiçbir şey tamamlanmaz ve temel yapısını oluşturan birçok özelliğin tamamlayıcılığı ve birbirine geçmesi olmadan yürütülen bir durum yoktur; tamamlanma, çeşitli kombinasyonların büyümesiyle aşama aşama elde edilir³² (Fotoğraf 5).

Dolayısıyla sanatçıların araçları, yöntemleri ve anlatım tarzları ne olursa olsun bu kavrama kendi algılarından hareket edecekleri umut edilmektedir. Hedef ana konunun, sanatçıların bu temayı ifade eden yapısal ve sanatsal retorik ile özgünleştirmek görsel bir yaratıyı arzu edilen düşünsel kalıba sokmaktır. Ayrıca izlenecek yaratıcılık yolunun bir göstergesi olarak hizmet etmesidir. Önerilen bu kavram, büyüyen estetik, nesnel bilgi ve deneyimlerin yanı sıra bunları özgün bir şekilde kurmanın ve ifade etmenin çeşitli yolları bağlamında ele alınabilir. Nihayetinde bu kavramı, doğası gereği mutlak ve sonsuz kavramını gösteren İslam sanatlarındaki kullanımlarını keşfetmeye yöneliktir. İslam sanatlarının her zaman çeşitlilikte birlik, ritimde ahenk ve sayısız oranlarda denge içinde vücut bulduğuna şüphe yoktur. Afra Al Dhaheri' nin son yerleştirme çalışması “Ebb and Flow” sanatçınının sürekli biçim, malzeme ve süreç anlayışına dayanıyor. Ortam ve süreç içinde sürekli olarak anlam aramak; bazen süreç bir anlama, bazen de ortamdaki anlam bir sürece yol açar³³ (Fotoğraf 5, 6).

³² Afra Al Dhaheri, “Tadaraj (Derecelendirme), İslam Sanatları Festivali, Sharjah, BAE 2021 – 2022”, Green Art Gallery.

³³ Dhaheri, “Tadaraj (Derecelendirme), İslam Sanatları Festivali, Sharjah, BAE 2021 – 2022”.

Fotoğraf 5,6: Afra Al Dhaheri, Ebb ve Akış, 2021

Sharjah Müzesi, İslam Sanatları Festivali, Sharjah, BAE'de kurulum görünümü

Brooklyn Museum, İslami Galerisi (uzun süreli Enstalasyon 2009)'de İslam sanatlarının *İslam dünyasının sanatları* temalı, zamanın çeşitli anlarında İslam'ın doğrudan mevcudiyetinin önemli ölçüde dokunduğu birçok bölge ve kültürün sanatını ve mimarisini ifade eder. Bu sanatlar, İspanya, Kuzey Afrika'dan Doğu ve Güneydoğu Asya'ya ve çağdaş İslami diasporaya kadar 1300 seneden daha fazla bir zamanı ve dönemi kapsar.

Brooklyn Müzesi, İslam dünyasının çeşitli kültürlerinden ve bağlarından hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından üretilen farklı medyanın zengin ve çeşitli sanat koleksiyonunu içerir. Bunlar arasında kâğıt, cilt, büyük ölçekli yağlı boya tablolar, seramik, metal işleri, ahşap işleri, cam, taş, tekstil, takılar, halı, dokumalar ve mimari öğeler üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır. Çini, seramik, daha sonra tekstil ve İran sanatına ait özel yeri olan yaklaşık 1.700 nesneyi kapsayan müze koleksiyonu, Amerika Birleşik Devletleri'nde İslam dünyasının en önemli sanat arşivleri arasında bulunmaktadır. "İslam dünyasının sanatları ve İslam sanatı" ifadeleri, İslam'ın gelişinden sonra İspanya ve Kuzey Afrika'dan Doğu ve Güneydoğu Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada gelişen sanatsal gelenekleri ifade eder. Bu anlamda İslam, Müslüman ve gayrimüslim sanatçı ve zanaatkarların eserlerini ürettikleri çağdaş İslami diaspora

da dahil olmak üzere idari yapının inancını ve kültürel bağlamını açıklamaktadır. Çeşitli ilhamlar ve ifadeler dini, laik, saraylı, popüler, şehirli, göçebe İslam uygarlığının sanatlarıyla alakalı büyük bir medya yelpazesinde yer almaktadır³⁴ (Fotoğraf 7, 8).

Fotoğraf 7,8: İslam Galerisi

(Uzun süreli yerleştirme 2009), DIG_E2009_Islamic_Gallery_02_PS2.jpg Brooklyn Müzesi

Doha, Katar, İslam Sanatları Müzesi, Çinli mimar I. M. Pei'nin çağdaş tasarımı olarak dikkat çekmektedir. Katar'ın ve Doha'nın bir dünya markası olma gayretleri adına ciddi katkıları olan bir baş yapıttır. İlk yıllarda ismi tanınmamış bir kent olan Doha, başta İslam Eserleri Müzesi olmak üzere mühim atılımlar gerçekleştirerek bir kültür ve sanat kenti haline gelmeye başlamıştır. Pei'nin sade fakat yine de ihtişamlı binası, İslam mimarisini çağdaş bir üslupla somutlaştırmış versiyonudur. 5 katlı müze binasının gece ve gündüz ışığın geliş tarafına ve miktarına göre şekillenen ayrıntılar, üzerine düşen gölgeler büyüleyici bir kontrast yaratır. Kentin başka bir müzesi de Arab Museum for Modern Art ya da diğer adıyla Mathaf Çağdaş Arap sanatının gelişimi ve neşredilmesi alanında dikkate değer merhaleler geçiren müzede, süreli sergiler ve enstalasyonlarla birlikte sürdürülebilir bir çağdaş resim ve heykel koleksiyonu da muhafaza edilmektedir.³⁵

Doha İslam Sanatları Müzesi, Emevi, Abbasi, İran, Azerbaycan, Hindistan, Pakistan, Osmanlı, Irak ve Suriye hâkimiyetindeki İslam sanatına dair yoğun resim, tekstil, cam, metal, takı, çini, ahşap ve astronomi koleksiyonlarına sahiptir. Eserler modern müzecilik yaklaşımları çerçevesinde rahat izlenebilecek tarzda duru bir ifadeyle kademeli olarak yükselen platformlara yerleştirilerek uygun içerikte bilgiyle, görsel ve işitsel metinlerle desteklenerek sergilenmektedir. Gözlemciler için ayrıntılı bilgi edinmelerini kolaylaştıracak dijital ve interaktif bilgi ekranları ile temalara vurgu yapacak kapasitede demolar yüklenmiştir. Müzenin mimarisi ve sergi tasarımının

³⁴ "Brooklyn Museum".

³⁵ Nur Altınyıldız Artun, "Katar'da Çağdaş Sanat, İslam ve Para", e-Skop.

ek olarak sosyal fonksiyonunu gerçekleştirmek için tertiplenen müze eğitimi birimi aktif biçimde hizmet vermektedir.³⁶

Sonuç

İslam sanatı, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve İspanya gibi İslam'ın etkilediği bölgelerde yaratılan sanat ve mimariyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. İslam sanatı, figüratif sanattan ziyade girift desenlere ve yazıya odaklanan zengin bir dekoratif stil ve teknik çeşitliliği ile karakterize edilir. İslam sanatının en ünlü biçimlerinden biri, güzel ve özenle hazırlanmış tasarımlarla Arapça yazı yazmayı içeren hat sanatıdır. İslami yazı genellikle camileri, dini metinleri ve diğer önemli binaları ve nesnelere süslemek için kullanılır. İslam sanatının öne çıkan diğer bir biçimi de İslam mimarisinde, dokumalarında ve seramiklerinde sıklıkla bulunan geometrik desenlerdir. Bu desenler genellikle yıldızlar, çiçekler ve iç içe geçen daireler gibi tekrar eden şekiller ve tasarımlara sahiptir. İslam sanatı ayrıca, akıcı hatlar ve şekillerden oluşan karmaşık tasarımlar olan arabeskler ve bazen dünyevi nesnelere dekorasyonunda kullanılan figüratif sanat gibi çeşitli başka stilleri de içerir. İslam sanatı, dünyanın birçok yerinde sanat ve mimarinin gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur ve bugün hala güzelliği ve kültürel önemi nedeniyle takdir edilmekte ve incelenmektedir.

İslam sanatları temalı sergilerde ve İslami koleksiyonlarda geleneksel bir anlayış hâkimdir. Bu tavır İslami eser ve nesne barındıran çoğu Ortadoğulu bölgelerdeki müzelerde hala uygulanan bir tutumdur. Türkiye'de bazı sanat ortamları ve müzelerde ayrıca batılı ülkelerin çağdaş sanat mekânları ve müzelerinde teknolojinin imkânlarını imgesel boyutlarda işleyerek yeni formlar yaratan uygulamalar uzun yıllardan beri görülmektedir.

İslam sanatı ve mimarisinin sergilenmesinde çağdaş müze biliminin felsefi ve sosyolojik konularına özel referansla, bir mekânın kullanımının kültürü ve teknik eylemlerinin nasıl sanat ürettiği sorusu güncel bir çözümleme pratiğidir. Her yapıt dünyanın geniş bir alanını kapsayan küresel eğilimlerle ilgilidir. Dolayısıyla İslam sanatlarının her bir dalının meydana getirilme amacının altında yatan motivasyon kaynağını incelemek, enstalasyon sanatsal pratikleriyle yeni bir boyut kazanmıştır. İslam sanatlarının dünyaca ünlü mirasının geleneksel sunum ve teşhir anlatıları zaten yüzyılı aşkın bir süredir insanlara servis edildiği bilinen bir gerçektir. Bu kadim kültüre ait izlerin, yeryüzünün farklı bölgelerindeki halkların kendi müzelerinde sergilenen İslam eserleri örnekleri ile zaten bir ön farkındalık yaratılmıştır. Ancak bu eserlerin arka planında ne anlatılmak istendiği, döneminin yaşam tarzının detaylarının ve ince nüanslarının enstalasyon tasarımlarıyla gözlemcilerle sunulması Ortadoğu, İslam, Türk, Arap, Fars, Hint vb. medeniyetlerini, estetik hassasiyetlerini tanıma adına zengin içerikler aktarmaktadır. Enstalasyonlar İslam eserlerini incelemek, bilmek, yaşamak adına ziyaretçilerin bu kültürü yeniden öğreniyorlarmış gibi içselleştirmelerine olanak sağlaması bakımında da alternatif bir bilgi sağlayıcıdır.

³⁶ Ceren Karadeniz, "Katar'da Kültür, Miras ve Müze Çalışmaları". *Art-e Sanat Dergisi*, 12/24 (2019), 719-747.

İslami sanat, tarihi boyunca farklı disiplinlerde üretilmiş zengin bir sanat geleneğidir. Enstalasyon, modern sanatın bir türü ve farklı malzemeleri, ortamları ve mekânları kullanarak keşfetmenin deneyimleyebileceği bir sanat eseri oluşturur. Enstalasyonların İslami enstitüler yoluyla sergilenmesi mümkündür. Örneğin, modern bir sanat galerisinde, müzelerde, geleneksel İslami sanat eserleriyle birleştirilmiş modern mimaride yapılmış enstalasyonlar sergilenebilir. İslami simgesel çerçeve, modern imge ve sembollerle yürütücü çözüm ile birleştirilerek yeni anlamlar yaratılır. Ayrıca, İslami sanatın geleneksel unsurlarının farklı biçimlerine vurgu yapmak için de kurulumlar kullanılabilir. Ancak, İslam'ın dini hassasiyetleri ve inançları, icraat sunumunda hassas bir şekilde ele alınması gereken konulardır. Küratörler, bazı İslami sanat unsurlarını, dini ritüellerle birlikte sergilediklerinde tutarlı ve titiz davranarak önemli sanatsal içerikler üretebilmektedirler.

Sonuç olarak, İslam sanatı temalı enstalasyonlar minimal düzeyde seyretse de yeni kuşak İslam sanatçılarının bu sanat formülüne karşı ilgileri giderek artmaktadır. Yanı sıra bu tür sanatsal eylemler giderek daha fazla ilgi görmektedir. İslami sanatın enstalasyonlarla sergilenmesi mümkündür, ancak bu yapılırken İslam'ın dini öğretileri ve hassasiyetleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Aktimur, Özer. *Türkiye'de 1970'den Günümüze Sergi Mekânları ve Sanatçıların Eserleriyle Kurduğu İlişki*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Artun, Nur Altınyıldız. "Katar'da Çağdaş Sanat, İslam ve Para". *e-Skop*. Erişim 11 Aralık 2022. <http://www.e-skop.com/skopbulten/katarda-cagdas-sanat-islam-para/1423>.
- Aykut, Köksal, *Zorunlu Çoğulluk, Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği*. (İstanbul: ATT Yayınları,1994).
- Balcıoğlu, Esmâ. "İslam Medeniyetleri Müzesi Kapılarını Açıyor". BİSHOP, C. Installation art, London: Tate. Erişim 11 Ekim 2022. <https://www.gezelim.com/islam-medeniyetle-ri-muzesi-kapilarini-aciyor-5748.html>.
- Beşar, Manik Selahaddin – Fayzul, Haque Muhammed, "The Effect of Philosophy on the Establishment of Islamic Art". *International Journal of Innovative Research and Publications*, 1/3 (2021), 33- 46.
- "Brooklyn Museum." Erişim 11 Aralık 2022. <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/exhibitions/3199>
- Çalka, Melek. "Kavramsal Sanat". Sanat Tarihçiler Derneği. Erişim 11 Ekim 2022. <http://satad.org/kavramsal-sanat/>.
- Dhaheri, Afra Al. "Tadaraj (Derecelendirme), İslam Sanatları Festivali, Sharjah. BAE 2021 – 2022". Green Art Gallery. Erişim 11 Aralık 2022. <https://www.gagallery.com/#2>.

- Doğanay, Aziz. “Dosya: İslam Sanatı İslam Sanatı Nedir”? *Perspektif*. Erişim 18 Aralık 2022. <http://perspektif.eu/2021/11/01/islam-nedir/>.
- Ergün, Evrim. *Yeni Medya Sanatında Video Projeksiyon Eşleme*. Kıbrıs: Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Felakşan Onar'ın Kanatsız Kuşlar Enstalasyonu Berlin İslam Sanatları Müzesinde”. *Alem Dergisi*. Erişim 17 Ekim 2022. <http://www.alem.com.tr/sergiler/felaksan-onarin-kanatsiz-kuslar-enstalasyonu-berlin-islam-sanatlari->.
- “Gelenekle geleceği buluşturan müze”. Erişim 11 Ekim 2022. http://www.itohaber.com/haber/guncel/222767/gelenekle_gelecegi_bulusturan_muze.html.
- Grabar, Oleg. *İslam Sanatının Oluşumu*. çev. Nuran Yavuz. (İstanbul: YKY, 1998).
- “İrk ve Irka İlişkin Mefhumlar Fred Wilson, Pera Müzesi”. Erişim 17 Ekim 2022. <http://www.peramuzesi.org.tr/blog/irk-ve-irka-iliskin-mefhumlar-fred-wilson/1218>.
- Kadoi, Yuka. “İslam Sanatını Yerleştirmek: İç Mekân ve Zamansal İmgelem”. *International Journal of Islamic Architecture*, 7 /2 (2018), 229-234.
- Kale, Nesrin. *Felsefiyat*. (Ankara: Pegem Yayınları, 1996).
- Karadeniz, Ceren. “Katar'da Kültür, Miras ve Müze Çalışmaları”. *Art-e Sanat Dergisi*, 12/24 (2019), 719-747.
- Mutluel, Osman. “İslam Sanatının Oluşumundaki Etkenler AİBÜ”. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 /1 (2011), 19-27.
- Mohammadi, Mahdis - Keramatifard, Mahin. “Philosophy of Aesthetics and Art in Islamic Architecture”. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8/2 (2021), 612-626.
- Öçalan, Gökçen. *Çağdaş Sanatta Bir Anlatım Dili Olarak Video ve Enstalasyon*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Öztürk, Serkan. *Video ve Enstalasyon Sanatında Mekan Çözümlemeleri ve İzleyici İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sözen, Hatice Nilüfer. “Sanata Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Enstalasyon Sanatı ve Genco Gülan Örnekleme”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1/6 (2010), 147-162.
- Toluyağ, Dilek. “ Sanat Pratiğinde Enstalasyon, Mekan ve Nesne”. *Akademik Sanat*, 5/11 (2020), 101-114
- Ünal, Ünal. “Dosya: İslam Sanatı, İslam Sanatları Tevhit ve Tenzih İlkelerine bağlı Perspektif”. Erişim 18 Aralık, <https://perspektif.eu/2021/11/01/islam-sanati-nedir/>.

Yavuz, Tuğba Sezer. *Çağdaş Türk Sanatı'nda Enstalasyon*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yerce, Nail Egemen. *Enstalasyon ve Mekânı*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Yetkin, Suut Kemal. *İslam Mimarisi*. (Ankara Üniversitesi Basımevi:1965).

Görsel Kaynakçası

https://www.itohaber.com/haber/guncel/222767/gelenekle_gelecegi_bulusturan_muze.html

<https://www.gezelim.com/islam-medeniyetleri-muzesi-kapilarini-aciyor-5748.html>

<https://www.alem.com.tr/sergiler/felaksan-onarin-kanatsiz-kuslar-enstalasyonu-berlin-islam-sanatlari-muzesinde-848821>

<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/irk-ve-irka-iliskin-mefhumlar-fred-wilson/1218>

<https://www.gagallery.com/#2>

Brooklyn Museum, <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/exhibitions/3199>